

การทดลองการพัฒनावิถีประชาธิปไตย
ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3
อำเภอสี จังหวัดลำพูน

.....

**AN EXPERIMENT FOR DEVELOPING DEMOCRACY WAYS OF LIFE
OF NINTH GRADE STUDENT LI DISTRICT LAMPHUN PROVINCE**

.....

สนิท ภูมาศ

CHIANG MAI
RAJABHAT
UNIVERSITY

การทดลองการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 อำเภอลี่ จังหวัดลำพูน

AN EXPERIMENT FOR DEVELOPING DEMOCRACY WAYS OF LIFE OF NINTH GRADE STUDENT LI DISTRICT LAMPHUN PROVINCE

สนธิ ภูมาศ

สาขาวิชาการบริหารการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์และศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ท-เชียงใหม่

บทคัดย่อ

การทดลองการพัฒนาวิถีประชาธิปไตย ผู้วิจัยดำเนินการ 2 ระยะ คือ ระยะแรกศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อวิถีประชาธิปไตยของนักเรียน เพื่อนำข้อมูลมาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างรูปแบบกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตย ระยะที่สอง เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง วัตถุประสงค์เพื่อทดลองการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยนักเรียนในด้านความรู้ ทักษะคิด พฤติกรรม ด้วยกิจกรรมสำนึกพลเมืองในโรงเรียน กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 อำเภอลี่ จังหวัดลำพูนที่ลงทะเบียนเรียนปีการศึกษา 2557 นักเรียนกลุ่มทดลอง คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนเวียงเจดีย์วิทยา อำเภอลี่ จังหวัดลำพูน จำนวน 67 คน นักเรียนกลุ่มควบคุม คือ นักเรียนโรงเรียนแม่ตืนวิทยา อำเภอลี่ จังหวัดลำพูน จำนวน 58 คน ก่อนดำเนินการทดลองมีการทดสอบ Pre-test เพื่อวัดวิถีประชาธิปไตยนักเรียน ในด้านความรู้ ทักษะคิด พฤติกรรมทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ผลปรากฏว่าค่าประเมินไม่แตกต่างกัน ภายหลังกลุ่มทดลองเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยด้วยกิจกรรมสำนึกพลเมืองในโรงเรียนเสร็จสิ้น ทำการทดสอบ Post-test กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม จากนั้นนำผลการทดสอบมาวิเคราะห์เปรียบเทียบทางสถิติถึงความแตกต่างของคะแนนวิถีประชาธิปไตยที่เพิ่มขึ้น พบว่า คะแนนเฉลี่ยวิถีประชาธิปไตยของกลุ่มทดลอง ทั้งก่อนและหลังทำการทดลองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 กล่าวคือ นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมสำนึกพลเมืองในโรงเรียนมีค่าคะแนนสูงขึ้น และสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมสำนึกพลเมืองในโรงเรียน การพัฒนาวิถีประชาธิปไตยเป็นการพัฒนานักเรียนเริ่มตั้งแต่การสร้างความรู้ จากนั้นปรับเปลี่ยนทัศนคติ จนนำไปสู่การเปลี่ยนพฤติกรรมเกี่ยวกับการดำรงชีวิตตามแนวทางวิถีประชาธิปไตย ดังนั้นแนวทางการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยดังกล่าวสามารถใช้พัฒนาวิถีประชาธิปไตยนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ได้

คำสำคัญ: การพัฒนาวิถีประชาธิปไตย นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จังหวัดลำพูน

ABSTRACT

An experiment of developing democracy ways was divided into two phases: phase 1 dealt with factors affecting democracy ways of the students by interviewing them so as to use the data for constructing the model of activity for developing democracy ways; phase 2 was quasi-experimental research. It was aimed to experiment developing democracy ways of the students in terms of knowledge, attitude, and behavior through activity inspiring the consciousness of citizenship in school. The study sampling units were the ninth grade students, Li district, Lamphun Province, who enrolled in academic year 2557. The students of experiment group were those of Wiangjedeewittaya School, Li district, Lamphun Province, totally 67, while the students of control group were those of Maetuenwittaya School, Li district, Lamphun Province, totally 58. Before the experiment conducted, the pre-test was made in order to measure the democracy ways of the students in terms of knowledge, attitude, and behavior of both the experiment and control groups. After the students of experiment group completed their participation in activity for developing democracy ways through activity inspiring the consciousness of citizenship in school, the post-test was made of both the experiment and control groups. After that, results of the two tests were analyzed by means of statistical comparison. Results of the experiment showed that the score average of democracy ways of the experiment group, both before and after the experiment, was found different with statistical significance at .001, that is, the students who participated in activity inspiring the consciousness of citizenship in school dramatically increased, and was higher than that of those who did not participate in activity for developing democracy ways through activity inspiring the consciousness of citizenship in school. The development of democracy ways was actually the student development, which started out with creating democratic knowledge and understanding, and then adjusting their attitude till it led to behavioral change in living a life according to developing democracy ways. Therefore, the guidelines for developing the aforesaid democracy ways could be used to develop substantially the democracy ways of the ninth grade students.

Keywords: Develop Democracy Ways, Ninth Grade Students, Lamphun Province

บทนำ

ตั้งแต่ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยในปี พ.ศ.2475 การพัฒนาด้านการปกครองของประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยบางครั้งก็มีปัญหา และบางเวลามีการพัฒนาเป็นมาหลายสิบปี นับเป็นอุปสรรคในการพัฒนาประชาธิปไตย มีผลต่อความมั่นคงทางด้านการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย สาเหตุปัญหาอาจมีที่มาจากหลายประการ ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์ (2539) ได้อธิบายไว้ใน “การเมืองไทย การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา” กล่าวว่า ประการหนึ่งน่าจะเป็นปัญหา คือ ลักษณะนิสัยร่วมของคนไทยที่สืบทอดกันมา อันได้แก่ ความเชื่อ คนไทยบางส่วนเชื่อในบุญวาสนา เช่น คนที่มีตำแหน่งสูงขึ้นเชื่อว่าเพราะมีบุญวาสนา เชื่อว่าโชคชะตาของคนแต่ละคน ส่วนหนึ่งกำหนดโดยกรรมแต่ชาติปางก่อน เป็นต้น อีกประการหนึ่งคือ ค่านิยม คนไทยจำนวนมากไม่ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามกฎกติกา มีคนจำนวนมากหลีกเลี่ยงกฎเกณฑ์กติกา คิดว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยไม่สำคัญ เช่น ขับขี่รถมอเตอร์ไซด์ไม่สวมหมวกกันน็อค การขับรถยนต์ เป็นต้น นอกจากนี้ อีกประการหนึ่ง คือ ลักษณะบุคลิกภาพ คนไทยจำนวนมาก

มีบุคลิกภาพที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา เช่น มีการแบ่งชนชั้นในสังคมตั้งแต่ครอบครัวขึ้นมา มีการอุปถัมภ์ค้ำจุนกัน ในบางครั้ง ถือเป็นบุญคุณที่ต้องทดแทน สิ่งเหล่านี้ถ้าไม่มีการแยกแยะระหว่างเรื่องส่วนตัวกับเรื่องส่วนรวม จะเป็นการขัดแย้งกับหลักการความเป็นประชาธิปไตย เพราะหลักการสำคัญของความเป็นประชาธิปไตยนั้นเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป ได้แก่ การมีสิทธิเสรีภาพ ดังแนวคิดของ Locke (1931) กล่าวว่าไว้ว่า ทุกคนเกิดมามีเสรีภาพในตนเองโดยธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการพูด การคิด หรือการกระทำสิ่งต่างๆ สำหรับ Grotius (1625) กล่าวว่า สิทธินั้นเป็นอำนาจอันชอบธรรมของแต่ละคน เช่น มีสิทธิในร่างกายและทรัพย์สิน ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐาน แต่ละคนมีอิสระที่จะทำอะไรก็ได้ตามต้องการของตนเองภายใต้กติกาของสังคม และจะต้องระมัดระวังไม่ไปละเมิดสิทธิผู้อื่น โดยหลักการทุกคนมีสิทธิจะทำอะไรก็ได้ถ้ามีความสามารถ มีความเพียรพยายาม ย่อมประสบผลสำเร็จไม่ใช่เป็นเพราะบุญวาสนา หลักประชาธิปไตยอีกประการหนึ่งคือ ความเสมอภาค ศรัณยู หมั้นทรัพย์ (2554) ได้อธิบายเกี่ยวกับความเสมอภาคไว้ว่า โดยหลักการทุกคนในสังคมประชาธิปไตยมีความเสมอภาคกัน โดยเฉพาะความเสมอภาคในสถานะทางธรรมชาติที่ทุกคนเกิดมาเลือกไม่ได้ อันได้แก่ เพศ เชื้อชาติ สีผิว รูปร่าง หน้าตา เป็นต้น ดังนั้นทุกคนเกิดมามีความทัดเทียมกัน เคารพในความเป็นมนุษย์เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ในสังคมประชาธิปไตยมีการกำหนดระเบียบข้อบังคับหรือกติกาขึ้น เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทุกคนในสังคมต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ถ้ามีการละเว้นบุคคลใดบุคคลหนึ่งแสดงถึงความไม่ทัดเทียมกันในสังคม นำมาซึ่งความไม่สงบสุขได้

ดังนั้นการจะพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมประชาธิปไตยจึงจำเป็นต้องพัฒนาผู้คนที่ตั้งแต่วัยเรียนเพื่อให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักการสำคัญของประชาธิปไตย ดังเช่น การมีเสรีภาพ การมีสิทธิ หลักความเสมอภาค ความจำเป็นที่ต้องมีตัวแทน ความสำคัญของกฎกติกา การมีความอดทนอดกลั้นต่อการถูกวิพากษ์วิจารณ์ ตลอดจนการประนีประนอมหลีกเลี่ยงความรุนแรง เป็นต้น จากนั้นเสริมสร้างแนวคิดเพื่อปรับทัศนคติเกิดแนวคิดสอดคล้องตามที่รู้ ผลตามมา คือ การประพฤติปฏิบัติ กลายเป็นพฤติกรรมตามแนวทางประชาธิปไตยที่เรียกได้ว่าเป็นวิถีประชาธิปไตย ซึ่งแนวทางการพัฒนาความรู้ ทัศนคติ พฤติกรรมนั้น นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2542) ได้กล่าวไว้ใน “การสื่อสาร-รณรงค์เชิงยุทธศาสตร์เพื่อเปลี่ยนพฤติกรรม” ว่าในบางครั้งการพัฒนาเกี่ยวกับการสร้างความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมจำเป็นต้องทำบ่อยครั้ง ที่เรียกว่า การรณรงค์เชิงยุทธศาสตร์อย่างมีส่วนร่วม คือ บุคคลที่จะรับการพัฒนาย่อมต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างต่อเนื่อง บางครั้งอาจมีการทำซ้ำเพื่อให้เกิดความรู้ และเปลี่ยนแนวคิดตามด้วยเปลี่ยนพฤติกรรม ปัจจุบันการจัดการศึกษาในสถานศึกษาต่างๆ เพื่อพัฒนาประชาธิปไตย ส่วนมากจะเน้นเนื้อหาสาระเกี่ยวกับความรู้ มีการจัดกิจกรรมที่ฝึกปฏิบัติจำลองรูปแบบการปกครอง เช่น สถานักเรียน แต่การพัฒนาที่นักเรียนเริ่มแต่การพัฒนาความรู้ ตามด้วยการสร้างทัศนคติ จนมีพฤติกรรมเกี่ยวกับความเป็นประชาธิปไตยยังไม่หลากหลาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาความเป็นประชาธิปไตยในชีวิตประจำวันของนักเรียน อันเป็นพื้นฐานต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

การทดลองการพัฒนาวิถีประชาธิปไตย ผู้วิจัยมีความสนใจพัฒนาวิถีประชาธิปไตยนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เพราะเป็นนักเรียนที่อยู่ในการศึกษาภาคบังคับตามพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ.2545 และเป็นวัยที่เตรียมเข้าสู่ วัยผู้ใหญ่ เป็นวัยที่เตรียมพร้อมจะมีสิทธิเลือกตั้งตามกฎหมายเมื่ออายุครบ 18 ปี แต่ยังไม่บรรลุนิติภาวะตามอายุ การตัดสินใจ ในบางครั้งถ้าขาดข้อมูลที่ถูกต้อง อาจตัดสินใจผิดพลาดในการไปใช้สิทธิเลือกตั้งได้ ถ้าไม่มีความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตย นอกจากนี้นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เป็นวัยที่น่าจะได้รับการพัฒนาวิถีประชาธิปไตย เพราะสามารถพัฒนาสิ่งที่ดี ที่ถูกต้องตามความคาดหวังและการยอมรับของสังคมได้ด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา ด้านการคิดของ Piaget (อ้างใน อารีย์ โพธิ์บางหวาย, 2550) ที่ว่า เด็กตั้งแต่อายุ 11 ปีขึ้นไป จนถึงวัยผู้ใหญ่ เป็นช่วงที่เด็กสามารถคิดด้วยนามธรรม กล่าวคือ เด็กจะสามารถจินตนาการเงื่อนไขของปัญหาในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต โดยพัฒนาสมมติฐานอย่างสมเหตุสมผลเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งหมายถึงเด็กในระยะนี้มีความสามารถคิดหาเหตุผลเหมือนผู้ใหญ่ สามารถคิดด้วยนามธรรม เข้าใจกฎเกณฑ์ของสังคม สามารถใช้ความคิดไตร่ตรองหาเหตุผลและตัดสินใจด้วยตนเองได้ น่าจะสามารถพัฒนาพฤติกรรมที่ถูกต้องตามมาตรฐานของสังคม คือ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน

วัตถุประสงค์

ศึกษาผลการทดลองการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 อำเภอฝาง จังหวัดลำพูน ในด้านความรู้ ทักษะ ทักษะการคิด พฤติกรรม โดยใช้กิจกรรมสำนึกพลเมืองในโรงเรียน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง การทดลองการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 อำเภอฝาง จังหวัดลำพูน ด้วยกิจกรรมสำนึกพลเมืองในโรงเรียน ผู้วิจัยได้ดำเนินการเป็น 2 ระยะ โดยมีขั้นตอน ดังนี้

ระยะที่ 1 ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โดยการสัมภาษณ์นักเรียน เพื่อนำผลมาเป็นส่วนหนึ่งในการออกแบบกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยนักเรียน

ระยะที่ 2 เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) ประเภทการวิจัยกึ่งทดลอง (Quasi-experimental research) เพื่อศึกษาผลการทดลองการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยนักเรียน

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 อำเภอฝาง จังหวัดลำพูน ที่ลงทะเบียนเรียนในปีการศึกษา 2557 จำนวน 538 คน

กลุ่มตัวอย่าง ทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ใช้แนวทางของ สุภางค์ จันทวนิช (2542) คือ การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบยึดจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นหลัก โดยการเลือกห้องเรียน เพื่อเป็นกลุ่มทดลอง คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนเวียงเจดีย์วิทยา อำเภอฝาง จังหวัดลำพูน เพราะเป็นห้องเรียนที่มีการรวมกลุ่มนักเรียนที่มีผลการเรียนคละกัน คือ ทั้งกลุ่มเก่ง กลุ่มปานกลาง กลุ่มอ่อน ส่วนกลุ่มควบคุม คือ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนแม่ต๋อนวิทยา อำเภอฝาง จังหวัดลำพูน เป็นห้องเรียนที่มีการรวมกลุ่มนักเรียนที่มีผลการเรียนคละกัน คือ ทั้งกลุ่มเก่ง กลุ่มปานกลาง กลุ่มอ่อน เช่นเดียวกัน โดยกลุ่มทดลองได้เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยในโครงการสำนึกพลเมืองในโรงเรียน ตามรูปแบบที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ส่วนกลุ่มควบคุมเป็นการเรียนการสอนปกติ ที่ไม่ร่วมกิจกรรมในโครงการสำนึกพลเมือง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการทดลอง ได้แก่ คู่มือการจัดกิจกรรมสำนึกพลเมืองในโรงเรียนที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยการนำแนวทางการจัดกิจกรรมมาจากหลายฝ่ายผสมผสานกัน เช่น ข้อมูลจากการศึกษาในระยะที่ 1 คือปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยนักเรียน นอกจากนี้นำรูปแบบการรณรงค์เชิงกลยุทธ์อย่างมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาผู้เรียนในด้านความรู้ ทักษะการคิด พฤติกรรม มาเป็นกิจกรรมการพัฒนาในแต่ละขั้นตอน และแนวทางการอบรมเยาวชนเพื่อสร้างความเป็นประชาธิปไตยในโครงการสำนึกพลเมืองของสถาบันพระปกเกล้า คือ เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม ตลอดจนนำทฤษฎีแนวคิดต่างๆ เกี่ยวกับการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยมาบูรณาการเป็นกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยนักเรียน เป้าหมายเพื่อพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของนักเรียน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นแบบสอบถามเพื่อวัดระดับวิถีประชาธิปไตยชุดเดียวกัน เป็นการวัดความรู้ ทักษะการคิด พฤติกรรมเกี่ยวกับวิถีประชาธิปไตย รายละเอียดของแบบวัดที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ทั้งหมด 4 ตอน คือ

ตอนที่ 1 แบบสอบถามข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 แบบวัดความรู้ มีตัวเลือก 4 ตัวเลือก

ตอนที่ 3 แบบวัดทัศนคติต่อวิถีประชาธิปไตย รูปแบบของแบบวัดเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 6 ระดับ คือ จริงที่สุด จริง ค่อนข้างจริง ค่อนข้างไม่จริง ไม่จริง ไม่จริงเลย (บุญชม ศรีสะอาด, 2545)

ตอนที่ 4 แบบวัดพฤติกรรมวิถีประชาธิปไตย รูปแบบของแบบวัดเป็นการวัดพฤติกรรมการปฏิบัติของนักเรียน กำหนดเป็น 5 ระดับ (แนวทางการประเมินพฤติกรรมและสมรรถนะของ ก.พ. 2552, บุญชม ศรีสะอาด, 2545)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. ก่อนที่จะมีการจัดกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตย ผู้วิจัยจะทำการทดสอบ Pre-test นักเรียนทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม จากนั้นนำผลทดสอบของนักเรียนกลุ่มทดลองมาวิเคราะห์ระดับวิถีประชาธิปไตยเพื่อตรวจสอบว่าด้านใดที่นักเรียนมีปัญหา และจะต้องมีการพัฒนาในกิจกรรมการพัฒนาแต่ละขั้นตอนเป็นกรณีพิเศษ โดยใช้การรณรงค์เชิงยุทธศาสตร์แบบมีส่วนร่วม มีการจัดทำสื่อการเรียนรู้ใช้ในกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตย โดยนักเรียนมีส่วนร่วมในการผลิตสื่อ
2. การพัฒนาวิถีประชาธิปไตยนักเรียน ผู้วิจัยได้ดำเนินการด้วยการจัดกิจกรรมสำนักพลเมืองในโรงเรียน ตามรูปแบบคู่มือการจัดกิจกรรมที่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า โดยพัฒนากับกลุ่มทดลอง
3. หลังจากทำการทดลองตามกำหนดขั้นตอนกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยเสร็จสิ้น ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยการทำ Post-test ทั้งกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม

การจัดกระทำข้อมูล

นำคะแนนเฉลี่ยจากการทดสอบเพื่อวัดวิถีประชาธิปไตยทั้งด้านความรู้ ทศนคติ พฤติกรรมของกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุมที่ได้จากการทำ Pre-test และ Post-test มาทำการวิเคราะห์ทางสถิติเพื่อทดสอบสมมติฐานการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

หาค่าสถิติ t-test ในการเปรียบเทียบผล 2 กลุ่ม คือ กลุ่มทดลองกับกลุ่มควบคุม

ผลการวิจัย

1. การเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับวิถีประชาธิปไตยของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ก่อนการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของนักเรียน แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบวิถีประชาธิปไตยของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ก่อนการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของนักเรียน

คะแนนความรู้

กลุ่มตัวอย่าง	\bar{X}	S.D.	t	Sig.
กลุ่มทดลอง (n=67)	10.76	2.05	1.309	0.193 NS
กลุ่มควบคุม (n=58)	10.25	2.23		

NS = non - Significant

คะแนนทัศนคติ

กลุ่มตัวอย่าง	\bar{X}	S.D.	t	Sig.
กลุ่มทดลอง (n=67)	3.17	0.22	1.318	0.190 NS
กลุ่มควบคุม (n=58)	3.24	0.30		

NS = non - Significant

คะแนนพฤติกรรม

กลุ่มตัวอย่าง	\bar{X}	S.D.	t	Sig.
กลุ่มทดลอง (n=67)	2.53	0.21	0.648	0.518 NS
กลุ่มควบคุม (n=58)	2.55	0.20		

NS = non - Significant

จากตารางที่ 1 พบว่า คะแนนเฉลี่ยด้านความรู้ของกลุ่มทดลองได้ 10.76 กลุ่มควบคุมได้ 10.25 จากคะแนนเต็ม 20 ด้านทัศนคติของกลุ่มทดลองได้ 3.17 กลุ่มควบคุมได้ 3.24 จากคะแนนเต็ม 6 และด้านพฤติกรรมของกลุ่มทดลองได้ 2.53 กลุ่มควบคุมได้ 2.55 จากคะแนนเต็ม 5

ผลการเปรียบเทียบเกี่ยวกับวิถีประชาธิปไตยของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ก่อนการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของนักเรียน พบว่า คะแนนวิถีประชาธิปไตยของนักเรียน 2 กลุ่ม ทั้งด้านความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมไม่แตกต่างกัน

2. การเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับวิถีประชาธิปไตยของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม หลังการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของนักเรียน แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบวิถีประชาธิปไตยของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม หลังการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตย

คะแนนความรู้

กลุ่มตัวอย่าง	\bar{X}	S.D.	D	t	Sig.
กลุ่มทดลอง (n=67)	16.64	1.39	5.88 (16.64-10.76)	16.878	0.000***
กลุ่มควบคุม (n=58)	10.77	2.31	0.52 (10.77-10.25)		

คะแนนทัศนคติ

กลุ่มตัวอย่าง	\bar{X}	S.D.	D	t	Sig.
กลุ่มทดลอง (n=67)	3.79	0.39	0.62 (3.79-3.17)	4.558	0.000***
กลุ่มควบคุม (n=58)	3.49	0.32	0.25 (3.49-3.24)		

คะแนนพฤติกรรม

กลุ่มตัวอย่าง	\bar{X}	S.D.	D	t	Sig.
กลุ่มทดลอง (n=67)	2.83	0.30	0.30 (2.83-2.53)	6.542	0.000***
กลุ่มควบคุม (n=58)	2.56	0.18	0.01 (2.56-2.55)		

***p<0.001 D = different (วัดผลหลังทดลอง - วัดผลก่อนทดลอง)

จากตารางที่ 2 พบว่า คะแนนเฉลี่ยด้านความรู้ของกลุ่มทดลองได้ 16.64 กลุ่มควบคุมได้ 10.77 จากคะแนนเต็ม 20 ด้านทัศนคติของกลุ่มทดลองได้ 3.79 กลุ่มควบคุมได้ 3.49 จากคะแนนเต็ม 6 และด้านพฤติกรรมของกลุ่มทดลองได้ 2.83 กลุ่มควบคุมได้ 2.56 จากคะแนนเต็ม 5

ผลการทดสอบสถิติ t-test พบว่า

ด้านความรู้ กลุ่มทดลองซึ่งมีกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยได้คะแนนมากกว่ากลุ่มควบคุม (ที่ไม่มีกิจกรรมดังกล่าว) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

ด้านทัศนคติ กลุ่มทดลองซึ่งมีกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยได้คะแนนมากกว่ากลุ่มควบคุม (ที่ไม่มีกิจกรรมดังกล่าว) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

ด้านพฤติกรรม กลุ่มทดลองซึ่งมีกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยได้คะแนนมากกว่ากลุ่มควบคุม (ที่ไม่มีกิจกรรมดังกล่าว) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

3. เปรียบเทียบผลการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของกลุ่มทดลองก่อนและหลังการเข้าร่วมกิจกรรมทดลองการพัฒนาวิถีประชาธิปไตย

ตารางที่ 3 ผลการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของกลุ่มทดลองก่อนและหลังการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตย ในกิจกรรมสำนึกพลเมืองในโรงเรียน ($n=67$)

ผลการประเมิน วิถีประชาธิปไตย	ก่อนเข้าร่วม		หลังเข้าร่วม		t	Sig.
	\bar{X}	S.D.	\bar{X}	S.D.		
ด้านความรู้ (K)	10.76	2.05	16.64	1.39	18.173	0.000***
ด้านทัศนคติ (A)	3.17	0.22	3.79	0.39	11.308	0.000***
ด้านพฤติกรรม (P)	2.53	0.21	2.83	0.30	7.779	0.000***

*** $p \leq 0.001$

จากตารางที่ 3 พบว่า ก่อนการทดลองคะแนนเฉลี่ยด้านความรู้ได้ 10.76 หลังการทดลองได้ 16.64 จากคะแนนเต็ม 20 ด้านทัศนคติก่อนทดลองได้ 3.17 หลังการทดลองได้ 3.79 จากคะแนนเต็ม 6 และด้านพฤติกรรมก่อนทดลองได้ 2.53 หลังการทดลองได้ 2.83 จากคะแนนเต็ม 5

ผลการทดสอบสถิติ t-test พบว่า การพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของกลุ่มทดลองก่อนและหลังการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยในกิจกรรมสำนึกพลเมืองในโรงเรียน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 หมายถึง ค่าเฉลี่ยของผลการพัฒนาวิถีประชาธิปไตย ทั้งด้านความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรม หลังจากเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยในกิจกรรมสำนึกพลเมืองในโรงเรียนสูงกว่าก่อนการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว

การอภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง การทดลองการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 อำเภอฝาง จังหวัดลำพูน พบว่า ผลการวิจัยยอมรับสมมติฐานการวิจัยทุกข้อ และมีข้อค้นพบจากการวิจัยการทดลอง การพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 อำเภอฝาง จังหวัดลำพูน โดยผู้วิจัยอภิปรายผลการวิจัยตามรายชื่อสมมติฐานดังนี้

สมมติฐานที่ 1 นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยมีคะแนนเฉลี่ยด้านนี้มากกว่านักเรียนกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมจากการทดลอง (กลุ่มควบคุม) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่านักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวใช้วิธีการณรงค์เชิงกลยุทธ์แบบมีส่วนร่วม คือ ได้ศึกษาจากสื่อที่ร่วมกันผลิตขึ้น ส่งเสริมให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการสำคัญของประชาธิปไตย นักเรียนได้รับการพัฒนาทักษะต่างๆ จากการร่วม

กิจกรรมการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยตามขั้นตอนต่างๆ เป็นการพัฒนาการคิดวิเคราะห์ สร้างความตระหนัก พัฒนาความรู้สึกรู้สึกนึกคิดนำไปสู่การมีทัศนคติต่อแนวทางวิถีประชาธิปไตยว่ามีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตในสังคม นำแนวทางวิถีประชาธิปไตยไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และมีความเข้าใจรูปแบบการปกครองในระบบประชาธิปไตยที่ถูกต้อง สอดคล้องกับแนวทางการส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งและมูลนิธิคอนราด อาเดนาัวร์ กระทรวงศึกษาธิการ (2548) ได้เสนอแนวทางไว้ว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อให้มีความรู้เกี่ยวกับหลักการของประชาธิปไตย คุณลักษณะที่ดีของสมาชิกที่ดีในสังคมประชาธิปไตย การปกครองระบบประชาธิปไตย อาจจะใช้วิธีการจัดกิจกรรมในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การบรรยาย การอภิปราย การค้นคว้าหาความรู้จากแหล่งความรู้ต่างๆ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงความสำคัญของการดำเนินชีวิตตามวิถีประชาธิปไตย อาจจะใช้วิธีการจัดกิจกรรมในรูปแบบที่เน้นให้ผู้เรียนได้ฝึกการคิดวิเคราะห์จากสื่อและแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ภาพ ห้องสมุด และเหตุการณ์ปัจจุบันเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง นอกจากนี้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นให้นักเรียนได้ปฏิบัติจริง มีส่วนร่วมในวิถีประชาธิปไตย การฝึกให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองตามแนวทางของวิถีประชาธิปไตย ทำให้ผู้เรียนได้รู้จักวิธีพัฒนาตนเองและผู้อื่นตามหลักการอย่างมีเหตุผล

นอกจากนั้น การจัดกิจกรรมสำนักพลเมืองในโรงเรียนเพื่อพัฒนาวิถีประชาธิปไตยมีการดำเนินงานทั้งในและนอกโรงเรียนมีการกำหนดเป้าหมายร่วมกัน มีการพัฒนาตนเองโดยการฝึกการทำงานร่วมกัน ทั้งครูและนักเรียนร่วมกันแสดงความคิดเห็นในเชิงสร้างสรรค์ มุ่งเน้นคุณค่าของผลงานของหมู่คณะมากกว่าคุณค่าของผลงานของบุคคล สอดคล้องกับ บรรจง ชูสกุลชาติ (2534) ได้เสนอแนวทางการส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียนไว้ว่าการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทุกกิจกรรมทั้งในและนอกโรงเรียน ครูและนักเรียนต้องร่วมมือกันคิดพิจารณา

สมมติฐานที่ 2 นักเรียนกลุ่มทดลองที่เข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยมีคะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับวิถีประชาธิปไตย หลังเข้าร่วมกิจกรรมเพิ่มขึ้นจากก่อนเข้าร่วมกิจกรรม กล่าวคือ

ด้านความรู้ คงเนื่องมาจากการจัดกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยได้ส่งเสริมให้นักเรียนมีการพัฒนาที่สอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) กล่าวคือ กิจกรรมดังกล่าวส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีประชาธิปไตยในมิติต่างๆ ทั้งด้านเสรีภาพ ความเสมอภาค เข้าใจเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ การเข้าใจในระบบตัวแทน เคารพกฎกติกาของสังคม มีความอดทนอดกลั้นต่อการถกวิจารณ์ รู้จักการประนีประนอม โดยนักเรียนได้เรียนรู้จากสื่อที่นักเรียนร่วมกันผลิตขึ้นตามรูปแบบการรณรงค์เชิงยุทธศาสตร์แบบมีส่วนร่วม เป็นสื่อให้ความรู้เกี่ยวกับวิถีประชาธิปไตย สอดคล้องกับ บุญยัติ สมชอบ (2533) ที่ได้กล่าวถึงการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจประชาธิปไตย ในโรงเรียน ด้วยกระบวนการเรียนการสอนและการวัดผลประเมินผล โดยจัดหลักสูตรมุ่งให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจพื้นฐานของความเป็นประชาธิปไตย นักเรียนมีความรู้ในเรื่องของประชาธิปไตยอย่างถูกต้อง เป็นผู้มีความตั้งใจเป็นนักประชาธิปไตย สนับสนุนให้นักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับการทำงานของตัวแทนประชาชนในระดับต่างๆ นอกจากนี้ยังเสริมสร้างความรู้วิธีเลือกบุคคลที่จะเป็นตัวแทน การสร้างบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมประชาธิปไตย หลักสูตรเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ซักถาม และแสดงความคิดเห็น สร้างบรรยากาศที่มีความเป็นกันเอง ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ

ด้านทัศนคติ กิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยได้ส่งเสริมให้นักเรียนพัฒนาด้านการคิดโดยให้นักเรียนฝึกคิดวิเคราะห์ในแต่ละขั้นตอนของกิจกรรมเพื่อสร้างความเชื่อมั่นในแนวทางวิถีประชาธิปไตย นักเรียนร่วมกันอภิปรายอย่างมีเหตุผล เกี่ยวกับความสำคัญของวิถีประชาธิปไตย สร้างความตระหนักถึงคุณค่าของวิถีประชาธิปไตย พัฒนาความรู้สึกรู้สึกนึกคิดให้มีเจตคติที่ดีต่อแนวทางวิถีประชาธิปไตยเป็นการพัฒนาความรู้สึกรู้สึกนึกคิดนักเรียนภายหลังการเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งสอดคล้องกับ นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2542) ได้กล่าวว่าทัศนคติเป็นการรับทราบสิ่งใด จิตใจก็คิดตอบสนองและเห็นคุณค่าของสิ่งเหล่านั้นว่าดี-ไม่ดี ชอบ-ไม่ชอบ เพื่อเป็นแนวกำหนดในใจว่าจะมีพฤติกรรมอย่างไรต่อสิ่งนั้น ทัศนคติเป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องจากขั้นความรู้ ซึ่งต้องเข้าใจจากเรื่องที่รู้จึงจะชอบหรือสนใจและเห็นมีคุณค่ามากกว่า ขณะเดียวกันก็จะไม่ชอบสิ่งที่ไม่เข้าใจ ไม่มีข้อมูลสนับสนุน

ด้านพฤติกรรม การจัดกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตยได้ส่งเสริมให้นักเรียนมีการพัฒนาพฤติกรรม ยอมรับบทบาทซึ่งกันและกัน เคารพในสิทธิของผู้อื่น แสดงพฤติกรรมการมีเสรีภาพภายใต้กรอบกติกาที่กำหนดไว้ เปิดใจกว้างยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ให้ความสำคัญกับความทัดเทียมกันระหว่างบุคคลโดยไม่มีแบ่งแยกอย่างไม่มีเหตุผล สามารถปฏิบัติตนเองเป็นทั้งผู้แทน เมื่อได้รับเลือกตั้งให้เป็นผู้แทนในกลุ่มได้อย่างเหมาะสม มีความอดทนอดกลั้นต่อการถูกวิพากษ์วิจารณ์จากสมาชิกในกลุ่ม สามารถทำร่วมกันภายในกลุ่มได้ กล้าที่จะแสดงออกอย่างมีเหตุผล ยึดแนวทางสันติโดยการสนทนาเจรจากัน หลีกเลี่ยงความขัดแย้งระหว่างบุคคลหรือกลุ่มได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับ ทิศนา แคมมณี (2530) และบรรจง ชูสกุลชาติ (2534) ได้กล่าวถึงพฤติกรรมประชาธิปไตยว่าต้องมีลักษณะ คือ เคารพในความเป็นบุคคลและการตัดสินใจของผู้อื่น ใช้สิทธิของตนเองตามเท่าที่มี ไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น มีเสรีภาพในด้านต่างๆ และเปิดโอกาสให้ผู้อื่นใช้ความคิดของเขาเองอย่างอิสระ ในการตัดสินใจ ใจกว้าง รู้จักรับฟังผู้อื่น และพิจารณาด้วยความเป็นธรรม สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นเพื่อส่วนรวม ยึดหลักเหตุผลในการตัดสินใจ มีความคิดเห็นเป็นของตนเองและกล้าที่จะแสดงความคิดเห็น กล้ารับผิดชอบในการกระทำของตน ตลอดจนยอมเสียสละส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมได้ตามโอกาสที่เหมาะสม มีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มรวมถึงรู้จักแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี

จากการทดลองการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน นอกจากสามารถพัฒนานักเรียนได้ตามสมมติฐาน ผู้วิจัยยังพบว่า สามารถพัฒนานักเรียนในเรื่องอื่นๆ ได้อีก ดังนี้

การไม่เคารพในกติกาเล็กๆ น้อยๆ ไม่ตรงเวลา เลือกตัวแทนเฉพาะบุคคลใกล้ชิดตนเอง ไม่กล้าวิจารณ์บุคคลที่ผู้ปกครองมีฐานะทางเศรษฐกิจและหน้าที่การงานดี ภายหลังการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตย พฤติกรรมเหล่านี้ได้พัฒนาขึ้น ประเมินผลจากการเปรียบเทียบคะแนน Pre-test กับ Post-test ในการวัดทัศนคติและพฤติกรรมของนักเรียนกลุ่มทดลอง สอดคล้องกับ ณรงค์ สีนสวัสดิ์ (2539) กล่าวว่าลักษณะนิสัยร่วมของคนไทยซึ่งเป็นจุดอ่อนที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเป็นสังคมประชาธิปไตยโดยเฉพาะระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย อันได้แก่ ลักษณะความเชื่อ ค่านิยม บุคลิกภาพ ดังนั้นจึงต้องพยายามเปลี่ยนลักษณะนิสัยให้กับคนรุ่นใหม่ตั้งแต่เด็ก โดยอาศัยโรงเรียนและสื่อมวลชนเป็นสำคัญ ซึ่งในค่านิยมนั้นจะต้องสร้างจิตสำนึกที่จะมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ทุกคนมีความเสียสละ การเคารพหลักการกฎเกณฑ์หรือกติกาด้วยจิตสำนึกของตนเอง

กล่าวโดยรวม ในการทดลองการพัฒนาวิถีประชาธิปไตยด้วยกิจกรรมสำนึกพลเมืองในโรงเรียน เพื่อพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ซึ่งผู้วิจัยสามารถพัฒนาวิถีประชาธิปไตยของนักเรียนได้ กล่าวคือ นักเรียนที่ได้รับประสบการณ์จากการเข้าร่วมกิจกรรม มีคุณลักษณะเกี่ยวกับวิถีประชาธิปไตยสูงขึ้นมากกว่าเดิม และสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้รับประสบการณ์จากการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตย ทั้งด้านความรู้ความเข้าใจ ทัศนคติเกี่ยวกับวิถีประชาธิปไตย ตลอดจนพฤติกรรมปฏิบัติตามวิถีประชาธิปไตย

ข้อเสนอแนะ

1) จากการวิจัยครั้งนี้พบว่า วิธีการจัดกิจกรรมพัฒนาวิถีประชาธิปไตย นักเรียนมีความสนใจที่จะร่วมในการกำหนดกิจกรรมซึ่งเริ่มตั้งแต่การวางแผน ดังนั้นครูผู้สอนควรให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดทุกขั้นตอนของกิจกรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

2) การจัดกิจกรรมการทดลองการพัฒนาวิถีประชาธิปไตย พบว่า นักเรียนมีความสนใจในการทำงานกลุ่ม นักเรียนมีความสุข สนุกสนานกับการได้ทำกิจกรรมกลุ่ม ดังนั้นการจัดกิจกรรมควรใช้กระบวนการกลุ่มให้นักเรียนมีส่วนร่วมทุกครั้ง เป็นการพัฒนาทักษะวิถีประชาธิปไตยเริ่มแต่การมีเสรีภาพในการคิด การตัดสินใจ ความเสมอภาคจากการมีส่วนร่วม การมีเหตุผลในการมีตัวแทนในแต่ละส่วน ตลอดจนยึดกติกาในการทำงาน อดทนอดกลั้นต่อการถูกวิจารณ์ และยึดสันติวิธีด้วยการประนีประนอม

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง และมูลนิธิคอนราดอาเดเนาเวร์. 2548. **คู่มือประกอบการเรียนการสอน ประชาธิปไตย ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544**. กรุงเทพฯ: ครูสภา.
- กระทรวงศึกษาธิการ. 2551. **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551**. กรุงเทพฯ: ชุมชนุมนุสสรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์. 2539. **การเมืองไทย การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา**. กรุงเทพฯ: วัชรินทร์.
- ทีศนา แชมมณี. 2530. **นักประชาธิปไตยน้อย ความสำเร็จแค่เอื้อม, ในทิศทางที่ท้าทาย**. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. 2542. **การสื่อสาร-รณรงค์เชิงยุทธศาสตร์เพื่อเปลี่ยนพฤติกรรมมนุษย์เน้นการเจาะจงกลุ่มและมีส่วนร่วม**. กรุงเทพฯ: ลินคอร์นโปรโมชัน.
- บรรจง ชูชาติสกุล. 2534. ประชาธิปไตยในโรงเรียน. **วารสารวิทยาจารย์**. 89: 8-11.
- บัญญัติ สมชอบ. 2533. **แนวคิดของครูสังคมศึกษาในการเสริมสร้างคุณลักษณะประชาธิปไตยแก่นักเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดยโสธร**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญชม ศรีสะอาด. 2545. **การวิจัยเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- ศรีณยู หมั่นทรัพย์. 2554. **ภาคประชาสังคมกับการแก้ไขปัญหาการเมืองไทย: การใช้เงินในการหาเสียงเลือกตั้ง**. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- สุภางค์ จันทวานิช. 2542. **การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อารีย์ โพธิ์บางหวาย. 2550. **การพัฒนารูปแบบการบริหาร เพื่อพัฒนาจิตสำนึกประชาธิปไตยของนักเรียนประถมศึกษา ในเขตภาคเหนือตอนล่าง**. ปริญญาการศึกษาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- Grotius, H. 1625. **On the Laws of War and Peace**. New. York: Walter J. Black.
- Locke, J. 1931. **An Essay concerning the Understanding knowledge opinion and Assent**. Cambridge: Benjamin Rand.